

OFFICIAL PRESS RELEASE

11 Novema 2020

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 6 'o Novema 2020, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ke nō atu ki he ngaahi sekitoa fakatupu' pea mo tokoni'i e 'ekonōmika 'a e fonua' mei he ngaahi uesia 'o e COVID-19.

- a. Ke hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy).
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio).
- f. Ke tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10.
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihi 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.
- i. Muimui'ofi 'a e lahi 'o e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, pea holoki e peseti 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (SRD) 'oka fiema'u.
- k. Vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e pa'anga tefito 'a e ngaahi pangikē ke fe'unga, pea liliu 'a e tu'utu'uni lolotonga' 'i ha taimi 'e fiema'u ai.
- l. Fakafaingofua'i 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e fetongi pa'anga muli' 'i ha taimi 'e fiema'u ai.
- m. Hokohoko atu pē 'a e founa lolotonga ki hono fakatau 'a e ngaahi pōnite 'a e Pule'anga'.
- n. Tauhi 'a e fetu'utaki vāofi mo e ngaahi kautaha fakapa'anga' ke fakapapau'i 'oku nau 'i ha tu'unga mateuteu fe'unga.
- ng. Hoko atu pē hono faka'ata kitu'a 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule' 'aki hono fakahā atu 'i he ngaahi fanongonongo tuku atu ki he kakai 'o e fonua'.
- o. Muimui'ofi 'a e ngaahi uesia 'o e mafola fakamāmani lahi 'a e COVID-19 'i he ngaahi ngāue fakapa'anga' telia ha ngaahi faka'ilonga 'o ha tu'ulaveangofua.
- p. Fakapapau'i 'oku hokohoko atu pē 'a e talangofua 'a e ngaahi pangikē mo e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku 'ikai ko ha pangikē ki he ngaahi tu'utu'uni Fakapule'anga fekau'aki mo e COVID-19, pea 'i he taimi tatau 'oku kei fakahoko pe 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga' ki he kakai 'o e fonua'.

Na'e lipooti 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, ōku vaivai ange á e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i he māhina Áokosi 2020. Í he vakai ki he sekitoa ngoue', vaotātāa mo e toutai', naé holo á e lahi ó e ngoue naé fakatau atu ki tuápule'anga' 'i he māhina ni, neongo ōku kei māōlunga ange pē á e tu'unga ko' eni 'i hono fakahoa ki he Áokosi 2019. Naé hā mai e ngaahi ngāue mei he sekitoa fakatupu koloa 'i hono fakakakato e ngaahi polōseki ki hono langa ó e ngaahi loki ako mo e ngaahi ápiako é niíhi. Naé hoko atu hono fakafoki mai á hotau kainga ne tuku vaka' 'i muli' 'i Áokosi 2020 óne fakatupu ai ha ngaahi ngāue sií 'i he sekitoa ngāue'. Neongo ia, naé kei lahi ange pe uesia ōku lolotonga hoko ki he sekitoa takimamata' makatu'unga mei he COVID-19. Í hono fakakātoa', ōku holo á hono fakaáongaí ó e ngaahi koloa' koeúhi koe holo á hono fiema'u e koloa fefakatauáki' 'i he 'ekonōmika'.

Na'e hoko atu e holo 'a e tu'unga hikihi ó e totongi koloa fakalūkufua' 'i he māhina mo e tau' ki Áokosi 2020 áki 'a e peseti 'e 0.1 (mahina) mo 1.6 (tau). Naé makatu'unga e holo he māhina' 'i he holo á e totongi ó e koloa meákai' (tautefito ki he meákai fakalotofonua'). Ko e holo á e tu'unga hikihi ó e totongi koloa' 'i he tau' ki Áokosi 2020, naé lahi ange ia he holo peseti 'e 1.1 'i he māhina kuo'osi', mo e holo peseti 'e 0.1 'i Áokosi 2019. Naé tupu á e holo fakataú' mei he holo fakatou'osi á e totongi ki he ngaahi koloa fakalotofonua' mo e ngaahi koloa hū mai mei muli'. Naé tautefito eni ki he holo á e totongi úhila', koloa meákai', Kava Tonga', mo e ngaahi totongi fekau'aki mo e fefonongaáki'.

Naé toe lekooti pē á e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i mulí' (foreign reserves) ha tu'unga māólunga foóu ko e \$556.1 miliona. Koe tupu síí eni í he māhina áki á e \$0.1 miliona, ka koe tupu lahi í he taú ki Áokosi 2020 áki á e \$64.3 miliona. Na'e makatu'unga 'a e tupu ko' eni mei' he lahi ange á e ngaahi tokoni fakapa'anga mei hotau ngaahi hoa ngāue langa fakalalakaka', pea mo e ngaahi tokoni ki he mateuteu COVID-19. Naé kii holo á e talafi pa'anga taautaha mai mei mulí' ó ngali hā mei ai á e uestia é he COVID-19 á e ngaahi family mo e maheni óku talafi pa'anga mai mei he ngaahi fonua mulí'.

Óku kei malu pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē, 'o pou pou ki ai 'a e mālohi 'o 'enau pa'anga tefito', pehē ki he 'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e toe holo 'a e lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi nō (loans/deposit ratio), ki he peseti 'e 75.5 mei he peseti 'e 76.8 í he māhina' kuo ósí, ó ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio). Na'e makatu'unga eni mei he holo 'a e ngaahi nō (credit growth) kae tupu á e ngaahi fakahū pa'anga' (deposits). Ko e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) naé holo fakatouósi 'i he māhina' 'aki 'a e poini peseti 'e 1.3, pea 'i he ta'u' ki Áokosi 2020 'aki 'a e poini peseti 'e 45.0 ki he peseti 'e 5.661. Na'e makatu'unga eni mei he holo fakataha pē 'a e totongi tupu 'i he ngaahi nō (lending rates) mo e totongi tupu í he ngaahi fakahū pa'anga' (deposit rates).

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', óku kei fakafuofua pe é he Pangikē Pule é holo á e tu'unga faka'ekonómika 'a e fonua' í he kahaú vave mai'. Óku kei ámanaki pē é fakafiemālie pē 'a e tu'unga ó e pa'anga talifaki 'i mulí' 'o lahi ange 'i he māhina 'e 3 'o e koloa hū mai', pea kei ma'ulalo pē 'á e tu'unga 'o e totongi koloa fakalūkufua' í he peseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku kei malu pē mo 'enau ngaahi ngāue', pea kei hulu pē mo 'enau pa'anga ngāue'. 'Oku mātu'aki tokanga 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'í ofi 'a e ola 'o e ngaahi ngāue faka'ekonómika' mo fakapa'anga', pea mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga' 'o ka fiema'u ke pukepuke 'aki 'a e ma'uma'uluta fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', pea ke tokoni foki ki he tupu faka'ekonómika fakalūkufua'.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonómika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to